

II. TEORINIAI UGDYMO KLAUSIMAI

STASĖ DZENUŠKAITĖ

KRIKŠČIONIŠKOJO DOROVINIO IDEALO UGDOMOJI REIKŠMĖ

Terminas „idealas“ yra kilęs iš graikų kalbos žodžio „idea“ – „sąvoka“. „vaizdins“, laikui bėgant įgavęs galutinio siekiamo tikslo, didžiausios tobulybės prasmę. S. Šalkauskis idealu laiko dalyko įsivaizdavimą, atitinkantį jo idėją ir išreiškiantį tai, kas privalo būti. Mokslas teigia, kad žmogaus smegenys, reaguodami į visa, kas juos veikia iš išorės, turi savybę „užbėgti“ į priekį, skverbtis į ateitį. Suvokdamas dabarties vyksmą, žmogus negali egzistuoti be ateities planų, vilčių, svajonų. Įvairiomis formomis pasireiškia žmogaus psichinės veiklos procese perkuriami tikrovės faktai, daiktai, reiškiniai. Veikdamas pagal pažintus tikrovės dėsningumus, žmogus kelia naujus tikslus, kuria naujus medžiagų derinius, tam tikrus psichologinius darinius – veiklos ir gyvenimo etalonus, projektus, pavyzdžius, kurių raiškos aukščiausią lygmenį vadiname idealais. Jie žmogaus sąmonėje tampa būsimos, tobulesnės tikrovės paveikslais, brėždami ateities perspektyvą, nužymėdami žmonijos kultūros evoliucijos horizontą. „Kai žmogus jau sukurtas ir kai jam tenka gamtos bei prigimties tikslingumas pakelti į naują, aukštesnę laisvę, kultūros tikslai yra jau statomi sąryšyje su tais idealais, kurių žmogus susidaro pagal dvasinę savo esmę“ /1/, – aiškina S. Šalkauskis.

Etinio idealizmo krypties filosofai (šv. Augustinas, šv. Tomas Akviniėtis, Dž. Berklis, I. Kantas, J. Fichtė, G. Hėgelis, Ž. Maritenas, A. Šveiceris, S. Šalkauskis, A. Maceina, J. Girnius ir kt.), aiškindami idealo ir tikrovės santykį, pabrėžia jo dialektiškumą ir teigia, kad nors idealas yra aukščiau tikrovės, bet jis nėra tikrovės priešybė, nes jį galima realizuoti. „Tačiau niekada negalima idealo įkūnyti“ galutinai, dėl to, kad jo įkūnijimas vyksta žmogiškoje būtyje, kuri lieka neatbaigta, kol žmogus gyvena. Kiekvieną tobulybę žmogus pasiekia tik vienkartiškai, nes sekančią akimirką vėl tenka už ją kovoti“ /2/, – rašo J. Girnius. Nuolat vykstanti idealo su tikrove aktyvi polemika kaip tik ir skatina žmonijos pažangą. Žmonijos kultūros istorija liudija, kad idealas – tai amžinas kvietimas, reikalavimas tobulėti ir tobulinti, todėl jis nieko bendro neturi su tuščiomis svajonėmis, nerealiais svaichiojimais ar bevaisėmis utopijomis bei tikrovės „fotografija“. Tad ir siekiantis idealų žmogus – žmogus idealistas blaiviai žiūri į tikrovę, tik „ne vergo, o viešpačio žvilgsniu“ (J. Girnius).

Idealai gimsta iš žmogui būdingo nepasitenkinimo tuo, ką jis turi ir gali, iš vėržimosi į tobulybę. „Idealas yra nelygstamosios reikšmės idėja – vertybė, kuriai žmo“us pasiryžęs tarnauti nesuinteresuotai. Svarbiausi idealai, vadinami aukštaisiais, yra tiesa, gėris, grožis ir šventumas. Žemiau už tuos idealus stovi nesuskaitoma daugybė lygstamųjų idealų, kuriems žmogus paprastai tarnauja suinteresuotu būdu. Tokie yra, pvz., sveikata, stiprybė, valdžia, įvairios utilitarinės vertybės ir t.t.” /3/. Atsižvelgiant į idealų turinį, jie skirstomi į politinius, estetinius, religinius, etinius, dorovinius, pedagoginius ir pan.

Filosofai, psichologai ir pedagogai teigia, kad asmenybės tapsmui ypač reikšmingas yra dorovinis idealas, kurio turinį sudaro vaizdiniai apie dorovinį tikslą, apie tobulą žmogų, apie jo gyvenimo prasmę. Žmogaus sąmonėje dorovinis idealas kristalizuojasi kaip vientisas vaizdinys apie žmogaus gyvenimo kryptį ir turinį, apie žmogaus vietą ir paskirtį gyvenime.

Kyla klausimas, koks turėtų būti žmogaus gyvenimo tikslas, koks turėtų būti tobulas žmogus, kokiomis dorovinėmis savybėmis jis turėtų pasižymėti, kokie turėtų būti jo santykiai su kitais žmonėmis, su artimiausia ir tolimiausia aplinka, su medžiaginėmis ir dvasinėmis vertybėmis, su pačiu savimi?

Daugiau ar mažiau žmonės siekia tobulumo nuo seniausių laikų, bet nevienodą turinį deda į sąvoką „tobulas“, nevienodai aiškina vertybes bei jų hierarchiją, nevienodai supranta, kas tai yra kultūra, kas yra žmogus, koks jo gyvenimo svarbiausias tikslas. „Mat, daugelis mūsų amžininkų pažįsta įvairių žmogų: primityvųjų, Vakarų, renesanso, pramonės laikotarpio, kriminalistų, buržuazinių arba darbo žmogų...“ /4/, – pastebi įžymusis mūsų meto katalikų filosofas Ž. Maritenas. Tačiau nepaisant kokių epochai, tautai, visuomenei, socialinei ar politinei grupei, kokiai religinei bendruomenei, ideologijai ir pan. žmogus atstovautų, jis visų pirma yra žmogus, kuriam būdingas laisvas apsisprendimas, siekimas būti tobuliesniam, žengti pirmyn. Neretai literatūroje žmogaus gyvenimas, žmogiškoji egzistencija vadinama „kelione“. „Šioj kelionėj idealai drauge yra žvaigždės, nušviečiančios kelią, ir horizontas, žadinąs vis pirmyn ir tolyn“ /5/.

Žmonijos istorijoje būta įvairių „žvaigždžių“ ir įvairių „horizontų“.

Helenistinės kultūros sąulėlydyje pasirodė visai nauja gyvenimą formuojanti jėga – Krikščionybė. „...šandien niekas negali neigti, kad Europos gyvenime Krikščionybė buvo ir tebėra pirmaeilės svarbos akstinas. Jau pirmaisiais dviem šimtmečiais Krikščionybė įsijungė į helenistinį gyvenimą ir pradėjo jį

formuoti. Ji stengėsi įeiti į visas ano meto kultūros sritis ir visas jas perskverbti naujais principais ir nauju ethos" /6/, – rašo A. Maceina. Krikščionybė teikia visai naują žmogaus supratimą. Kiekviename žmoguje Krikščionybė mato to paties Dievo paveikslą, todėl visi žmonės, kaip Dangiškojo Tėvo vaikai, yra jai lygūs, visi tarp savęs – broliai. Tokiu būdu žmogus Krikščionybėje visų pirma yra vertingas kaip asmuo. Krikščionybė žmogų iškėlė aukščiau už valstybę, įspėdama apie vienašališkai suprasto ir pervertinto pilietiškojo auklėjimo, seklios sociologijos pavojus, kai ugdymo idealas susiaurinamas iki politikos tikslų. „Pastačius valstybę aukščiau už sielos gyvenimą, miršta ir siela, ir valstybė“ (F. W. Foersteris). Krikščionybė parodė, kad žmogaus gyvenimo prasmė neišsitemia tarnavimu visuomenei, kad, be visuomeninių pareigų, žmogus turi kur kas aukštesnių dvasios reikalų.

Drauge su nauju žmogaus supratimu Krikščionybė parodė pasauliui visai naują etinį idealą, kurį A. Maceina vadina ir pedagoginiu idealu, nes idealo pagalba Krikščionybei svarbu asmenybę veikti, ją perkeisti, sudvasinti, sutaurinti, sužadinti joje tobulumo siekimą.

Kadangi krikščioniškasis tobulumas – *perfectio christiana* – laikomas tiesioginiu krikščioniškojo ugdymo tikslu, tai ir etinis idealas krikščioniškoje pedagogikoje pripažįstamas vienu iš svarbiausių asmenybės ugdymo veiksmų. Antai S. Šalkauskis, išskeldamas keturis pagrindinius asmenybę formuojančius ugdymo veiksmus, pirmuoju įvardija ugdomąjį idealą (2 – ugdytinio prigimtis ir asmuo, 3 – ugdytojo asmenybė, 4 – ugdomosios gėrybės) todėl, kad tik jis vienas iš tų keturių veiksmų „turi formuojamosios reikšmės visiems funkcionaliniams ugdymo aspektams, t.y. ir auginimui-globojimui, ir lavinimui, ir auklėjimui“ /7/, kai tuo tarpu kiti turi ypatingos reikšmės tik vienu ar kitu atžvilgiu. Kadangi krikščioniškasis ugdymas siekia tobulo žmogaus, kuriame visos galios būtų išplėtos ligi aukščiausio laipsnio, tai idealas „rūpinas!“, kad fizinis žmogaus lavėjimas nevyktų sielos galių sąskaita.

Krikščioniškojo etinio idealo ugdomąją reikšmę sąlygoja jo dorovinis turinys ir funkcijos.

Į klausimą, kas sudaro krikščioniškojo etinio idealo turinį, koks turėtų būti tobulas krikščionis, koks jo gyvenimo tikslas ir prasmė, atsakymą randame visų pirma Šventajame Rašte – Jėzaus Kristaus Naujojo Testamento branduolį sudarančiose evangelijose ir apaštalių raštuose, kur pateikiama visa asmenybės dorovinio tobulėjimo programa, duodamas asmenybės dorovinio idealo

turinys. Aukščiausias idealas paties Kristaus žodžiais apibūdinamas trumpai – „Būkite tobuli kaip jūsų dangiškasis Tėvas yra tobulas” (Mt 5,48). Šios sakralinės formulės esmę ir turinį atskleidžia visas Kristaus gyvenimas, jo santykiai su mokiniais, su draugais ir priešais, jo santykis su gyvenimu ir mirtimi, jo darbai ir žodžiai, vaizdingi palyginimai. Nėra nei vienos žmogaus gyvenimo srities, į kurią Idealo šviesoje nebūtų pažvelgęs Kristus. Gyvendamas drauge su žmonėmis jų kasdieninį gyvenimą, gyvu žodžiu ir pavyzdžiu rodė, koks tas gyvenimas turėtų būti, savimi aiškino, ką reiškia kasdieniniame gyvenime siekti tobulumo, trokšti būti tokiems kaip dangiškasis Tėvas yra tobulas.

Kristaus apreikšto dorovinio idealo turinyje integruota amžių dorovinė patirtis, 10 Dievo Įsakymų moraliniai reikalavimai. Tačiau, ragindamas vykdyti Senojo dorovinio Testamento paliepiamus, Kristus žengė iš esmės naują kokybinį žingsnį idealo tobulumo link: „Jūs esate girdėję, kad jūsų protėviams buvo pasakyta: „Nežudyk”, o kas nužudo, turės atsakyti teisme. O aš jums sakau: jei kas pyksta ant savo brolio, turi atsakyti teisme. (...) Jei neši dovaną prie altoriaus ir ten prisimeni, jog tavo brolis turi šį tą prieš tave, palik savo atnašą tenai prie altoriaus, eik pirma susitaikinti su broliu ir tik tada sugrįžęs, aukok savo dovaną” (Mt 5, 21–24).

Šventajame rašte atskleisto asmenybės dorovinio idealo esmė – meilė žmogui, meilė artimui, kurios šaltinis – meilė Dievui. Pirmajame Jono laiške meilės Dievui ir žmogui nedalomumas atskleidžiamas tokiais teiginiais: „Mylėkime vieni kitus, nes meilė yra iš Dievo”, „Jei mylime vieni kitus, Dievas mumyse pasilieka”, „Mes mylimė, nes Dievas mus pirmas pamilo”, „Kas nemyli savo brolio, kurį mato, negalės mylėti Dievo, kurio nemato” (1 Jn 4, 7–21).

Nuo pat pirmųjų krikščionių Bendrijos įsikūrimo dienų meilės įstatymas – jos gyvenimo širdis. Naujajame Testamente, didžiųjų Bendrijos tėvų ir religijos filosofų bei krikščionių pedagogų darbuose randame daugybę konkrečių pamokymų bei patarimų, kaip mylėti vieniems kitus, kokia meilės prasmė. „Kaip savo kūnui įvairius ir atskiriems metų laikams skirtingus rūbus pasirinkti, taip rūpinkis ir savo siela, kai ji nuoga, be gerų darbų, aplinkui vaikšto. Apvilk ją tinkamais drabužiais. Atgaivink ją ir jai prigimtą sveikatą gražink. Kas yra sielos drabužis? Išmalda ir dosnumas vargšams” /8/, – moko Jonas Auksaburnis. „Pasikalbėjimuose su savimi” šv. Augustinas meldžia Viešpatį: „Duok man kelionei maisto. Jei tai tikėjimas, kuris padeda bėgančiam tave

rasti, duok man tikėjimą. Jei tai yra dorybė, duok dorybę. Jei tai žinojimas, duok žinojimą. Padaugink manyje tikėjimą, padaugink viltį, padaugink meilę” /9/ ir kartu atskleidžia žmonėms sielos maisto sudėtį, tai – tikėjimas, viltis ir meilė. Ir tais tikėjimais, vilties bei meilės turtais siūlo dosniai dalytis su tų turtų stokojančiais.

Artimo meilės darbai, kuriuos Kristus įsakė savo mokiniam, krikščioniškoje tradicijoje vadinami gailėstingumo darbais. Jų yra septyni: išalkusį pavaldinti, ištroškusį pagirdyti, vargšą aprengti, keleivį priglausti, kalinį sušelpiti, ligonį lankyti, mirusį palaidoti. Paviršutiniškai žvelgiant, tai gali atrodyti labai paprasta, bet gyvenimas rodo, kad ir šiandien, praėjus 2000 metų nuo gailėstingumo programos paskelbimo, šie artimo darbai tebėra realus tikrojo žmoniškumo pagrindas, o nesavanaudiškai ir savanoriškai šiuos artimo meilės darbus vykdančiam žmogui daugeliui tebėra nelengvai pasiekiamas idealas.

Meilė – esminė tobulo krikščionio žymė, svarbiausias jam keliamas etinis reikalavimas, kurį vaizdžiai išreiškia apaštalas Paulius Pirmajame laiške korianiečiams, pabarėdamas, kad žmogus būtų moraline prasme niekas, net jei valdytų visas pasaulio turtais, būtų apdovanotas įvairiausiais gabumais, praktikuotų labdarą, tačiau neturėtų meilės. Tame pat laiške Paulius išvardija tobulos meilės požymius: „Meilė kantri, meilė maloninga, ji nepavydi; meilė nesididžiuoja ir neišpuiksta. Ji nesielgia netinkamai, neieško savo naudos, nepasiduoda piktumui, pamiršta, kas buvo bloga, nesidžiaugia neteisybe, su džiaugsmu pritaria tiesai. Ji visa pakelia, visa tiki, viskuo viliasi ir visa ištvėria. Meilė niekada nesibaigia” (1 Kor 13, 4–8).

Kalbant apie artimo meilę kaip apie svarbiausią krikščioniško idealo bruožą, reikia pasakyti, kad Krikščionybė meilę sieja su žmogaus charakterio tvirtumu, suldydama į vieną iki tol nesuvienytas sielos jėgas: švelnumą ir galią, gailėstingumą ir heroizmą. „Heroizmą, kuris šiaip jau teveikdavo mūsų laukuose, Krikščionystė įnešė į meilę ir tuo būdu padarė meilę heroiška. Ji surišo švelnių švelniausius dalykus su stiprių stipriausiais, ji suvienijo gerumą su pasaulį apgalinčiąja valia ir tuo būdu sutvėrė pasaulį apgalintį gerumą” /10/.

Krikščionybė pirmoji iki idealo aukštumų iškėlė savęs atsižadėjimo idėją ne kaip save apgailinčio kankinio sunkiai velkamas grandines, ne kaip ašaringą žmogiškojo silpnumo apraišką, bet kaip dvasios stiprybės ir ištvėmės liudijimą, kaip gyvąjį veiksmingą gerumą, teikiantį žmogui gilų dvasinį džiaugsmą. „Dievas mėgsta linksną davėją!”.

Šventajame Rašte atskleisto asmenybės dorovinio idealo esmė – meilė artimui rado atgarsį įvairių epochų, įvairių tautų teologų, į Dievą atsigręžusių mąstytojų, pedagogų darbuose bei siekiančių dvasinio tobulumo žmonių dorovinėje praktikoje. Visos kitam žmogui skirtos meilės bei galeistingumo apraiškos apibendrintai imtos vadinti žmoniškumu, vieningai pripažįstant, kad žmoniškumą žmoguje parodo geri, iš nes.avanaudiško veikimo kylą darbai, savanoriškas tarnavimas žmonėms, tautai, visuomenei, aukojimasis kitų labui, pastangos nugalėti egoizmą.

Žmoniškumas, į kurio turinį įeina materialaus bei dvasinio žmogaus gyvenimo tausojimas bei jo stimuliavimas, bendro kentėjimo, bendro džiaugsmo ir bendrų tikslų siekimo elementai, noras tarnauti, aukotis – krikščioniškojo dorovinio idealo turinio branduolys, talpinantis savyje meilę ne tik giminėms, bičiuliams, bet visiems be išimties žmonėms, net priešams.

Meilė saviesiems, draugams buvo žinoma ir praktikuojama nuo seniausių laikų, bet pasaulio istorijoje Kristus buvo pirmasis, kuris iš esmės pakoregavo žmoniškumo supratimą: „Jūs esate girdėję, jog buvo pasakyta: „Mylėk savo artimą ir nekęsk priešą“. O aš jums sakau: mylėkite savo priešus ir melskitės už sa. o persekiotojus, kad būtumėte savo dangiškojo Tėvo vaikai; jis juk leidžia savo saulei tekėti blogiesiems ir geriesiems, siunčia lietų ant teisiųjų ir neteisiųjų. Jei mylite tik tuos, kurie jus myli, tai kokį atlygį gausite? Argi taip nesielgia ir muitininkas? Ir jeigu sveikinate tik savo brolius, kuo gi viršijate kitus? Argi taip nedaro ir pagonys? Taigi būkite tokie tobuli, kaip jūsų dangiškasis Tėvas yra tobulas“ (Mt 5, 43–48).

Reikalavimas mylėti tuos, kurie mums nėmalonūs, nedraugiški, net priešiški, mylėti visus be išimties, apkabinti rankomis ir širdimi visą pasaulį sudaro krikščioniškojo etinio idealo specifiką ir turi nelygtamosios reikšmės asmenybės ugdymui. Nes tik vykdant šį reikalavimą, galima tikėtis, kad sumažės žemėje priešų, kad bus sutrauktos prievartos bei neapykantos grandinės, išnyks kerštas. Tokio idealo pripažinimas ir net menkos pastangos jį įgyvendinti mažina žmonių tarpusavio santykiuose susvetimėjimą, priešiškumą, įtampą, ambicijas, pavydą. Tokia etinio idealo „norma“ iš esmės keičia doros supratimą, visą žmonių gyvenimo būdą.

Kovoti su žmoguje ir žmonijoje įsišaknijusiu blogiu krikščioniškasis etinis idealas siūlo ne smerkiant kitus, bet keičiant iš pamatų savo požiūrį į žmogų, į

žmogaus gyvenimo prasmę, į meilę, į tai, kas yra bloga ir kas yra gera gyvenime.

Dėl to krikščionis privalo daryti kuo daugiau gera ne tik tiesiogiai žmonėms, nes žmogaus elgesys su žmogumi yra tik žmogaus santykio su būtimi ir pasauliu apskritai išraiška. Krikščioniškoji artimo meilė „apkabina“ ne tik žmones. Tai ypač ryškiai paliudijo savo gyvenimu šv. Pranciškus Asyžietis, kuris, giliai suvokęs žmogaus paskyrimą būti viso, kas gyva žemėje, sargu, savo broliais bei seserimis laikė saulę ir žemę, žvaigždes ir mėnulį, debesis ir vėją, vyturėlį ir kiškutį, ėriuką ir lakštingalą, fazaną ir žiogą... Aiškindamas šv. Pranciškaus santykį su gamta, A. Maceina rašo: „Jeigu gamta yra įsidaiktinęs Dievo žodis, tai šį žodį ne tik galima, bet ir reikia išgirsti. Reikia gamtą ne tik apvaldyti, bet ir išklausti, nes ji iš tikro kalba ne savo pačios, bet jos Kūrėjo lūpomis: per ją kalba pats Dievas. Todėl šv. Pranciškus gamtos ir klausėsi. (...) Jis stengėsi išgirsti jos balsą, kuriuo ji skelbė ir liudijo aną didįjį Karalių, pakvietusį šventojon savo tarnyon“ /11/. Išgirdęs gamtoje jos Kūrėjo balsą, supratęs savo atsakomybę, šventasis tapo jos tikruoju globėju, jau 700 metų ragindamas visus krikščionis tai daryti, nes „kaip žmogus, taip ir gamta gali būti išvaduoata tik Evangelijos skelbimu, nes tik Evalgelija neša naują būtį ir naujus ryšius su Kūrėju“ /12/.

Šv. Pranciškaus kvietimą globoti gamtą kaip Dievo kūrinį, kaip žmogaus brolių-seserį mūsų laikais įkūnijo A. Šveiceris, savo pasaulėžiūros konceptuali- niu pagrindu pasirinkęs didžią pagarbą gyvybei. Jo etikoje pagarba gyvybei suvokiama kaip akivaizdus žmogaus, kaip Dievo kūrinio, prigimtų atitinkantis dalykas ir sudaro jo skelbiamo dorovinio idealo esmę. Tikrai dorovingu žmogumi šis filosofas humanistas laikė tik tą, kuris paklūsta vidinei paskatai padėti kiekvienai gyvasčiai, kuriai jis tai padaryti gali, ir vengia gyvą padarą kaip nors nuskriausti. „Didžios pagarbos jausmas gyvasčiai su neišsenkama energija kuria ir formuoja žmoguje tam tikrą sąjauką, į kurią tas jausmas prasiškerbė, sukeldamas joje niekada ir niekur nesiliaujančios atsakomybės nerimastį. Lygiai taip, kaip laivo sraigtas, grįždamas į vandenį, stumia visą laivą pirmyn, taip didžios pagarbos gyvasčiai jausmas varo pirmyn žmogų“ /13/.

Literatūros analizė, atliktų tyrimų duomenys bei gyvenimo patirtis ir pedagoginė praktika leidžia teigti, kad svarbiausi krikščioniškojo dorovinio idealo, kurio pagrindą sudaro Dievo ir artimo meilė, apraiškos komponentai yra:

- pagarba, dėmesys žmogui, jo asmenybės orumo tausojimas;
- jautrumas kitų žmonių džiaugsmui ir skausmui, pasisekimui ir nesėkmėms;
- kito žmogaus supratimas, atlaidumas jo paklydimams;
- nesavanaudiška, savanoriška materialinė ir moralinė pagalba kiekvienam, kam ji tuo momentu reikalinga;
- gailestingumas;
- malonus elgesys su visais, ypač mažesniais, silpnesniais, nuskriaustais, senais;
- siekimas blogį nugalėti gerumu;
- dėkingumas;
- kantrybė;
- sugebėjimas išklausti žmogų;
- teisingumas ir sąžiningumas;
- tiesumas ir nuoširdumas;
- tarnavimas;
- tolerancija kito nuomonei, įsitikinimams, pažiūroms, elgesiui, jeigu tai nekenkia kitiems;
- žmonių darbu sukurtų gėrybių, daiktų, visuomenės turto tausojimas;
- meilė tautai (žodžiais ir darbais);
- pagarba gyvybei žemėje, gamtos globa;
- asmeninė atsakomybė už savo mintis, žodžius ir darbus;
- optimizmas, džiaugsmas;
- kuklumas;
- skaistumas;
- nepakantumas įvairioms nežmoniškumo apraiškoms (abejingumui, ne-teisingumui, žiaurumui, grubumui, išnaudojimui, nejautrumui, nepagarbai, amoralumui ir pan.).

Visi šie komponentai yra labai glaudžiai tarp savęs susiję ir sudaro asmenybės dorovinio vientisumo esmę, dorovinio idealo krikščioniškąją kryptingumą. Dorovinis idealas, orientuojantis į tokias dorovines vertybes, kaip meilė žmogui, altruizmas, pagarba gyvybei ir jos globa, jau pats savo turiniu yra reikšmingas, nes jis yra būtina priemonė, padedanti dorovės principams pereiti į tvirtą įsitikinimų sistemą, kuri atsiskleidžia praktinėje žmogaus veikloje, jo elgesyje.

Toks idealas brėžia žmogaus sudvasintų santykių (su kitais žmonėmis, visuomene, tauta, gamta, visomis materialinėmis bei dvasinėmis vertybėmis, darbu bei veikla, pačiu savimi) projekciją. Tyrimais įrodyta ir gyvenimo praktikos paliudyta, kad nuo dorovinio idealo turinio kokybės priklauso žmogaus realių dorovinių santykių kokybė.

Remiantis filosofinės, psichologinės bei pedagoginės literatūros, nagrinėjančios dorovinę idealo problemą, analize galima daryti išvadą, kad ypač didelę ugdomąją reikšmę turi tiek idealo turinys, tiek jo funkcijos: programinė, vertinamoji ir veiksmingoji.

Programinė idealo funkcija pasireiškia jo keliamais reikalavimais, kaip nuolat siekiamas rezultatas. Idealų programa begalinė dėl to, kad pasiektas kiekvienas dalinis tikslas tampa pradžia aukštesnio tikslo, tolimesnės perspektyvos. Tai sudaro asmenybės tobulėjimo dialektiką. Kokie tikslai, kokie siekiami veiklos rezultatai yra vertingiausi, padeda žmogui pasirinkti vertinamoji idealo funkcija. Kasdieniniame gyvenime ji pasireiškia tuo, kad žmogus savo veiksmus bei elgesį nuolat lygina su idealu. Siekiant idealo, toks lyginimas yra būtinas, nes parodo, kokiame kelio į idealą „kilometre“ esame.

Labiausiai asmenybės ugdymui reikšminga yra veiksmingoji idealo funkcija. Pasirinkimas, susikūrimas idealo, noras juo sekti, jo siekti – tai tik pirmoji idealo formavimosi stadija. Tikrajį asmenybės dorovinį brandumą, jo kryptingumą rodo bandymas idealą įgyvendinti. S. Šalkauskio nuomone, turėti aukštąjį idealą reiškia ne tik teoriškai pripažinti jo vertę, bet ir jį realizuoti, jam tarnauti. „Žmogus, kuris tik žodžiais pripažįsta aukštuosius idealus, bet nėra linkęs nieko padaryti jų laimėjimui gyvenime, praktiškai jokių idealų neturi. Jo idealai yra negyvi: tušti garsai be realaus turinio. Idealų pripažinimas turi būti organiškai susijęs su jų branginimu, su atsidėjimu jiems, su jų realizavimu, žodžiu tariant, turi būti susijęs su veiksminga ir konkrečia meile“ /14/.

Visuotinai pripažįstama, kad doroviniai asmenybės idealai, išreikšdami individualius pažangos poreikius, numato savęs ir pasaulio tobulinimo tendencijas, skatina asmenybės pasatangas augti, ugdyti savo dvasines galias, kūrybiškumą. Asmenybė gali sąmoningai veikti, laisvai apsispręsti, kiek siekia jos idealai.

Mūsų tautos šiandieninėje situacijoje labai reikšminga kultūros filosofo A. Šveicerio mintis, kad idealas gali pažadinti tikėjimą pažangos galimybe net tada, kai „ekonominis gyvenimas diena iš dienos vis lemtingiau veikia dvasinį

pradą ir spartina visuomenės demoralizaciją” /15/. Jo įsitikinimu kultūra gali atgimti, „kai dauguma žmonių dvasiškai prabus ir ims ilgėtis etinių idealų” /16/, kai „mus apims didžiųjų ir prasmingų idealų didįprasminga aistra” /17/, kai „idealai užpildys mūsų protus ir širdis” /18/.

A. Maceina pabrėžia, kad idealas nurodo ugdomajam veikimui tikslą ir uždavinius, lemia jo eigą ir veiksmus.

Apibendrinant galima teigti, kad krikščioniškasis dorovinis idealas reikšmingas asmenybės ugdymui dėl to, kad:

- padeda žmogui save suvokti kaip Dievo kūrinį;
- padeda žmogui realiai save prognozuoti, vertinti save iš amžinybės perspektyvos, leidžia numatyti konkrečius savauklos tikslus, pasirinkti būdus ir priemones savikūrai;
- būdamas vidinis poelgių, jausmų, žodžių, paskatų vertinimo kriterijus, mobilizuoja asmenybę savarankiškai dorovingai elgtis;
- keičia asmenybės moralinės sąmonės pobūdį: skatina tobulėti, teikia optimizmo;
- suteikia jėgų keisti aplinkybes, atlikti tokius veiksmus, kurie sudarytų prielaidas laisvam ir visapusiškam asmenybės tapsmui;
- stimuliuoja kryptingą konkrečią veiklą, padeda ugdyti geriausias dorovines savybes, orientuotis sudėtingoje žmogaus santykių sistemoje;
- skatina domėtis gyvenimo prasmės klausimais, suprasti savo vietą ir reikšmę gyvenime, savo galutinį svarbiausią tikslą;
- žadina norą gyventi prasmingiau, turiningiau, taip pat kūrybiškiau dirbti;
- patenkina prasmingo ir laimingo gyvenimo poreikį, suteikia gyvenimo pilnatvės jausmą, suteikia džiaugsmo.

Dorovinių idealų formavimuisi ypač svarbus paauglio ir jaunuolio amžius (vidurinės, aukštesnės klasės). Psichologai šį amžių apibūdina kaip ypač intensyvaus sąmoningumo, savimonės plėtojimosi laikotarpį. Specifinė šio amžiaus moksleivių savybė yra nuolat didėjantis domėjimasis savimi, noras suvokti ir įvertinti savo veiksmus bei jų motyvus, gilintis į dvasinio gyvenimo paslaptis.

Psichologinės dorovinio idealo formavimosi prielaidos susidaro paauglytės laikotarpiu, nes kaip tik šiame amžiuje pradedama gyvai domėtis gyvenimo prasmės, laimės, savo vietos gyvenime, tarpusavo santykių, tikrosios draugystės, meilės ir net žmonijos ateities klausimais. Paauglys, pradėjęs kritiškai vertinti aplinką ir žmones, vis rimčiau kelia klausimą, kaip gyventi, kaip elgtis,

ima sąmoningai ieškoti žmonių, kurių poveikslas labiausiai atitiktų jo moralinius siekius, taptų vienokio ar kitokio elgesio atrama bei pateisinimu.

Teigiamas dorovinis idealas paaugliui ypač būtinas, nes jis lemia šio amžiaus moksleivių ugdymo efektyvumą.

Su idealo formavimusi susijęs asmenybės ugdymui labai svarbių jausmų – savigarbos ir orumo atsiradimas. Paauglystės laikotarpiu šie jausmai atsiranda kaip poreikis prilygti idealui, plėtojantis paauglio savižinai, savimonei, savęs vertinimui. Viena vertus, idealas tampa svarbiu elgesio motyvu, antra vertus – savikontrolės priemone. Taip pasirinktas elgesio ir gyvenimo modelis tampa vidiniu veiklos ir elgesio reguliatoriumi.

Teigiamo idealo turėjimas reiškia lyg ir tam tikrą paauglio emancipaciją. Vaikystėje elgesio normas diktavo ir poelgius vertindavo dažniausiai kiti žmonės (tėvai, mokytojai), o paauglystėje šios funkcijos dažniausiai pradeda atitekti sąmoningai pasirinktam idealui. Turėdamas idealą, paauglys iš auklėjimo objekto pradeda darytis auklė, „mo subjektu: pats savo noru pradeda save auklėti, kurti, keistis.

Tolesnė jaunuolio asmenybės plėtra susijusi su naujų žinių įgijimu, intensyvesniu mąstymu, veiklos išsiplėtimu, vis aktyvesniu įsitraukimu į bendruomenės gyvenimą, veiklą. Jei dar paauglystėje pradeda formuotis savęs, kaip asmenybės, supratimas, tai jaunystės laikotarpiu savo „aš“ suvokimas pamažu didėja. Interesas suvokti save, savo vietą gyvenime, įprasminti savo poelgius ir elgesį dažnai išauga iki „gyvenimo filosofijos“, pagal kurią jaunuolis stengiasi sąmoningai elgtis, vertinti aplinką ir save patį, pasirinkti savo kelią, apsispręsti. Šitokių interesų ir pastangų dėka toliau formuojasi dorovinis idealas, plečiasi, turtėja jo turinys, didėja jo veiksmingumas.

Jaunystėje suvoktas žmogaus idealas virs pastoviu ilgalaikiu stereotipu. Todėl sėkmingai jaunuolio asmenybės brandai labai svarbu, kad idealas būtų doroviniu atžvilgiu vertingas, įvairiapusiškas, turiningas, prasmingas. Idealy tyrinėtojai pripažįsta, kad nekokybiškas idealas, iškreipti vaizdiniai apie tobulą žmogų bei aukščiausią gyvenimo tikslą, tapdami menkaverčiais stereotipais, vėliau trukdo tapti pilnaverte asmenybe, kliudo suprasti save ir kitus žmones, su jais bendrauti, teisingai vertinti jų poelgius, veiklą, taip pat įvairius visuomeninius, ekonominius, net politinius reiškinius. Nepilnaverčiai idealai tampa dvasinės tuštumos, dvasinio aklumo, kurtumo bei bukumo aplamai priežastimi, sudaro prielaidas antisocialiam, antihumaniškam elgesiui, o daž-

nai ir nusikaltimams. S. Šalkauskis atkreipia dėmesį, kaip svarbu yra, ugdant asmenybę, neleisti gyventi tame pačiame jauname žmoguje priešingiems idealams – teigiamam ir neigiamam. „Gyvenime yra neišvengiama įvairių interesų kova; todėl yra būtina, kad toje kovoje mes aiškiai stotume gerojoje pusėje ir su atsidėjimu, nuosekliai kovotume dėl aukštųjų interesų ir tuo pačiu dėl aukštųjų idealų” /19/. Tai ypač svarbu jauname amžiuje.

Verti dėmesio S. Šalkauskio siūlomi dorovinio idealo formavimosi būdai: „Pirma, reikia sustiprinti idealo meilę; antra, išlaikyti dorinį jautrumą; trečia, išvystyti protinį gyvumą; ketvirta, aktyviai įsijungti į nuolatinio tobulinimosi darbą; penkta, išgyti nepalaužiamą dorinį optimizmą” /20/.

Mano atliktas paauglių dorovinio idealo tyrimas parodė, kad tam geriausiai padeda:

- tinkamai parengtas etinis pokalbis;
- teigiamas pavyzdys;
- kryptingai organizuota altruistinė, karitatyvi veikla, atsižvelgiant į mokinių poreikius bei interesus, į jų amžiaus ir individualius psichologinius ypatumus;
- pažadintas ir nuolat aktyvinamas saviuoklos, dvasinio tobulėjimo poreikis ir jo tenkinimas.

Vienas iš svarbiausių dorovinio idealo formavimosi šaltinių yra teigiamas pavyzdys. Nuo to, kokiais pavyzdžiais žavisi mokiniai, daug priklauso, koks jų sąmonėje kristalizuojasi idealas. Labai svarbu pedagogui padėti mokiniams rinktis tokius pavyzdžius, kurių elgesys bei atskiri poelgiai remtųsi žmoniškumu, Dievo ir artimo meile, kas sudaro krikščioniškojo dorovinio idealo pagrindą. Atskleisti jo turinį ypač padeda šventųjų ir palaimintųjų, taip pat taurių dvasininkų, vienuolių, misionierių ir labai tikinčių pasauliečių biografijos, jų kilnaus gyvenimo pavyzdžiai. Neišsenkama dorovinio idealo versmė – Kristaus gyvenimas.

Dabar, kai bunda susidomėjimas savąja tauta, jos praeitimi, reikia su meile ir pagarba iškelti taurias istorines lietuvių tautos asmenybes, kultūros darbuotojus, mokslininkus, menininkus, knygnešius, daug iškentėjusius, bet nepalūžusius rezistencijos kovų dalyvius, tremtinius, politinius kalinius, nes negali egzistuoti tauta nejaučianti pagarbos ir meilės savo tautos didvyriams, savo tautos švyturiams, nesisemianti jėgų, dvasinės stiprybės iš praeities.

Pats efektyviausias teigiamas pavyzdys, kuris gali mokiniui tapti idealu, yra jo mokytojas, kurį mokinys nuolat mato, su kuriuo kasdien susitinka, kurio dorovinę patirtį sąmoningai ar nesąmoningai perima. Asmenybės ugdymas, A. Maceinos žodžiais tariant, reikalauja dviejų dalykų: pamokymo ir pavyzdžio. Kalbėdamas apie mokytojų vaidmenį ugdyme, pabrėžia: „Jų pavyzdys yra įtakingiausias, todėl jiems ir reikalavimai didžiausi“ /21/. Be abejonės, mokytojo pavyzdys yra įtakingiausias ir formuojant mokinių krikščioniškąjį dorovinį idealą. Labai didelę įtaką čia turi tikybos mokytojas.

Mokinių dorovinių idealų tyrimai leidžia daryti išvadą, kad pedagogo asmenybė ypač teigiamai veikia auklėtinių krikščioniškojo idealo formavimąsi tada, kai jis, būdamas labai tikintis ir praktikuojantis krikščionis:

- nesavanaudiškai ir mielai padeda kiekvienam auklėtiniui ir kitiems, kam jo praktinė ir moralinė pagalba yra reikalinga;

- emociškai reaguoja į auklėtinių ir kitų žmonių džiaugsmus ir nemalonumus, ypač rūpinasi silpnesniais, atsiliekančiais, bejėgiais, ligotais, netekusiais vilties bei pasitikėjimo savo jėgomis;

- teisingai, objektyviai vertina auklėtinių žinias ir elgesį, pastebėdamas net mažiausias nuosirdžias pastangas geriau elgtis bei mokytis, atlikti savo pareigas;

- reiklumą derina su teisingumu, pagarba, geranoriškumu, tolerancija, visų pirma būdamas reiklus sau;

- teisingai supranta auklėtinių poreikius, interesus, paiso jų nuomonės, palaiko jų iniciatyvą, nevaržo savarankiškumo, jeigu jis nekenkia bendruomenės interesams;

- nežemina auklėtinių asmenybės orumo nuolatinais priekaištais, viešai reiškiamomis netaktiškomis pastabomis, grubumu, įžeidinėjimais;

- pasižymi pedagoginiu optimizmu: įsitikinęs, kad kiekvienas auklėtinis savaip talentingas, kad kiekvienas turi ką nors gero ir gali būti naudingas kitiems; sunkiose situacijose palaiko auklėtinių nuotaiką, pasitikėjimą savo jėgomis, norą pasitaisyti;

- aktyviai nepitaria antihumaniškumo apraiškoms (įspėja, aiškina, draudžia, o kai tikrai reikia, net smerkia ar baudžia);

- mokytojo pareigą supranta kaip dalį tarnavimo Dievui.

Ypač svarbu, kad mokiniai pastebėtų, jog jų mokytojas, stengdamasis juos sužavėti aukštais doroviniais idealais, ir pats juos stengiasi įgyvendinti kasdie-

noje, pats save tobulina, keičia savo santykius, tapdamas dar žmoniškesnis su jais ir visais kitais žmonėmis.

Žinia, kad žmogaus be vienokio ar kitokio idealo nėra: jeigu jis neturi teigiamo idealo, tai susidarė reali galimybė susikurti neigiamą. Sąmoningai nesilygiuojant į tiesą, gėrį, grožį, šventumą, labai lengva nueiti ten, kur traukia egoizmas, blogis. Taip pat aišku, kad vienokius ar kitokius idealus, nepaisant, ar žmogus to nori, ar ne, formuoja visa aplinka, šeimos gyvenimo būdas, tautos sąmoningumas, mokyklos kryptingumas, visa gausi informacija, pasiekianti mokinius per spaudą, televiziją, radiją, teatrą, kiną, video salonus, meną. Tačiau, kad mokinių sąmonėje imtų formotis doroviniai idealai ir kad jie taptų asmenybės ugdymo kelrodžiais, kuriais mokiniai stengtųsi vadovautis, kurie nulemtų jų ateities planus ir būtų santykių su žmonėmis ir visa žemės gyvastimi pavyzdžiu, šiam sudėtingam procesui turi kryptingai vadovauti pedagogas.

Dvasinis žmogaus gyvenimas išvis neįmanomas be prasmingų idėjų, taurių idealų. Krikščioniškasis dorovinis idealas įprasmina žmogaus būtį, atskleidžia gyvenimo prasmę. F. Foersteriui ugdomoji didžiųjų asmeninių idėjų prasmė ta, kad jie organizuoja charakterį ir saugoja vidaus pasaulį nuo išlaukinio pasaulio vergijos. Pedagogas, sielodamasis dėl savo gyvenamojo laikotarpio žmonių dorinio nuosmukio, darė išvadą: „Kada visuomenėje viešpatauja stiprūs doriniai imperatyvai, šviesingi religijos idealai ir aukšti drausmės pavyzdžiai, kada dvasios reikalavimai tiksliai priešinasi žemesniajai prigimčiai, tokiais laikais doros neužaugų impulsai yra, taip sakant, supančioti priešingos atsparos“ /22/.

Kadangi, kaip rodo gyvenimas, ir mūsų gyvenamuoju laikotarpiu apstu doros neužaugų, labai aktuali tampa krikščioniško dorovinio idealo ugdymo problema.

• • •

1. Šalkauskis S. Raštai. T. 1. – V., 1990. P. 428.
2. J. Girnias. Idealas ir laikas. – Čikaga, 1966. P. 212.
3. Šalkauskis S. Jaunuomenė ir gyvoji dvasia. – K., 1938. P. 9.
4. Maritenas Ž. Protu ir tikėjimu. – Putnam, 1975, P. 30.
5. J. Grinius. Idealas ir laikas. Čikaga, 1966. P. 213
6. Maceina A. Pedagoginiai raštai. – K., 1990. P. 572.
7. Šalkauskis S. Pedagoginiai raštai. – K., 1991. P. 314.
8. Cit. iš: J. Gutauskas. Didžiųjų Bendrijos tėvų mintys. – Putnam, 1979. P. 141.

9. Ten pat. P. 227.
10. Foersteris F. Auklėjimas ir auklėjamasias. – K., 1928. P. 59
11. Maceina A. Saulės giesmė. – V., 1991. P. 25–26.
12. Ten pat. P. 39.
13. Šveiceris A. Kultūra ir etika. – V., 1989. P. 328.
14. Šalkauskis A. Jaunuomenė ir gyvoji dvasia. – K., 1938. P. 10.
15. Šveiceris A. Kultūra ir etika. – V., 1989. P. 79.
16. Ten pat. P. 79.
17. Ten pat. P. 85.
18. Ten pat. P. 85.
19. Šalkauskis S. Jaunuomenė ir gyvoji dvasia. – K., 1938. P. 21.
20. Ten pat. P. 19.
21. Mažeina A. Tautinis auklėjimas. – K., 1934. P. 86.
22. Foersteris F. Auklėjimas ir auklėjamasias. – K., 1928. P. 2.